

АНАЛІЗ СТРУКТУРНО СЕМАНТИЧНИХ ХАРАКТЕРИСТИК ТЕРМІНІВ АГРАРНОГО СПРЯМУВАННЯ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

Г. І. СИДОРУК, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

E- mail : seagalina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0850-0352>

Анотація. В статті узагальнено теоретичний досвід вивчення структурних і семантичних характеристик науково-технічних термінів і аграрних термінів зокрема. Обґрунтовується той факт, що аграрна сфера переживає стрімку появу термінів-інновацій, що швидко проходять всі стадії структурно-семантичної асиміляції. Значний відсоток термінів формується внаслідок переосмислення їхніх попередніх значень, що призводить до появи так званих семантичних термінів. Аграрні терміни як специфічний пласт термінологічної лексики став об'єктом комплексного наукового дослідження порівняно нещодавно. Увага до цього прошарку зумовлена зростаючими темпами розвитку сільського господарства, що потребує нових слів на позначення нових понять, які своєю появою активно впливають на розвиток літературної мови, а мова, в свою чергу, слугує невичерпним джерелом структурних елементів для термінологічних неологізмів.

Аналіз структурно-семантичних особливостей аграрних термінів засвідчив, що їхнє формування відбувається шляхом деривації, термінологізації загальноживаної лексики та асиміляції запозичень. Особливості функціонування термінологічних сполучень потребують відповідних способів їхнього перекладу, серед яких існує декілька основних, а саме дослівний переклад лексичних одиниць або калькування шляхом заміни українськими відповідниками; переклад двохкомпонентних кластерів; заміна частин мови; пояснювальний переклад термінологічних одиниць, іноді просто описовий за рахунок додавання лексичних одиниць за відсутності прямого відповідника, або граматичних обмежень оформлення терміна; переклад зі зміною послідовності складових одиниць атрибутивної групи. Нашу особливу увагу привернув переклад термінологічних кластерів, до складу яких входять три і більше лексичних компонентів, оскільки без знання тематики, можливості проконсультуватися зі спеціалістами в цій сфері, без довідкової літератури та аграрних словників не завжди можна отримати правильний переклад подібних сполучень. Тому в роботі детально аналізуються приклади функціонування англomовних багатокomпонентних кластерів та особливості їхнього перекладу.

Ключові слова: аграрна термінологія, структурно-семантична модель, термінологічні кластери, деривація, термінологізація, асиміляція.

Актуальність дослідження.

Термінологічна лексика є джерелом генерування та отримання інформації, засобом засвоєння наукових знань – рушія науково-технічного прогресу. Англійська аграрна термінологія становить особливу терміносистему у складі лексичної системи англійської мови. Аграрна лексика швидко змінюється, що не стільки пов'язано з мовними законами, скільки з поступом науково-технічного прогресу в аграрній галузі. Розвиток технологічних процесів, наукові та практичні здобутки у суміжних з нею сферах призводять до появи нових понять, їхнього структурного та семантичного розвитку, поступового зникнення вже існуючих понять і термінів, що перестали виконувати функцію засобів фіксації чи передачі інформації. Аграрна сфера переживає стрімку появу термінів-інновацій, що швидко проходять всі стадії структурно-семантичної асиміляції. Одні терміни

виникають разом із новими поняттями, інші входять в ужиток як більш вдалі синоніми, які можуть витіснити вже існуючі терміни. Значний відсоток термінів формується внаслідок переосмислення їхніх попередніх значень, що призводить до появи так званих семантичних термінів. Аналіз структурно-семантичних моделей аграрної термінології є конче актуальним, оскільки формує розуміння тенденцій її розвитку в системі термінів на позначення понять в аграрній галузі.

Аналіз досліджень і публікацій. За останні декілька десятиліть англійське мово- та термінознавство збагатилося чималою кількістю наукових праць, що вивчають теоретичні питання загальної термінології та аграрної терміносистеми зокрема. Серед них можна перелічити праці саме українських, переважно молодих і тому дещо невідомих, але активних науковців Гусєвої Е. І., роботи якої розкривають динаміку розвитку термінів-запозичень [2], Тішечкіної К. В. і

Тагільцевої Я. М. [12; 13], що розглядають етимологію та структуру аграрних термінів та особливості їхнього перекладу. Дослідники Дяков А., Т. Кияк, З. Куделько [3], що вивчають семантичні та соціолінгвістичні аспекти термінотворення. Іщенко В. Л. присвятив дисертацію аналізу англійських термінологічних кластерів в парадигматичному та синтагматичному аспектах [4], Мартиняк О. дослідив явище синонімії термінів [6]. Мацак Ж. Г. і Павлова О. І. доклалися до вивчення проблем перекладу термінів [7; 9].

Мета дослідження – з'ясувати структурно-семантичні особливості аграрної термінології, виявити та описати процеси утворення одно- та багатокомпонентних аграрних термінів, визначити основні словотвірні типи аграрної термінології.

Результати. Аграрні терміни як специфічний пласт термінологічної лексики став об'єктом комплексного наукового дослідження відносно нещодавно (останні десятиліття ХХ ст.). Увага до цього прошарку зумовлена зростаючими темпами розвитку сільського господарства, що потребує нових слів на позначення нових понять, які своєю появою активно впливають на розвиток літературної мови, а мова, в свою чергу, слугує невичерпним джерелом структурних елементів для термінологічних неологізмів.

Аграрна термінологія, що є сукупністю слів та стійких словосполучень, відповідних з поняттями (предметами, явищами та діями) в цій галузі, є рухливою та гнучкою частиною загальноновживаної лексики, а отже потребує систематизації та впорядкування. Основними носіями понять про явища, предмети чи процеси є іменники: *twig* – гілочка, пагінець, паросток, *caterpillar* – гусінь; *horticulture* – садівництво, городництво; *apiculture* – бджільництво; *rangeland* – земля під випас худоби, а не під її обробляння, *pesticide* – пестицид, *forage* – кормові рослини, *silviculture* – лісівництво, *viticulture* – виноградарство; *habitat* – ареал розповсюдження, середовище проживання. Певну кількість термінів складають дієслова: *with* – в'янути, всихати, *crossbreed* – гібридизувати, схрещувати, *germinate* – проростати, давати паростки; *crop* – збирати врожай. Прикметники в більшості випадків слугують визначеннями в багатокомпонентних кластерах і не є самостійними: *woody* – лісистий, деревний; *leathery* – жорсткий, твердий, щільний; *vigorous* – життєздатний, потужний, інтенсивний; *renewable* – поновлюваний, *nutrient* – поживний, *dairy* – молочний, *perennial* – довголітній, вічний, *debilitating* – виснажливий.

Під час аналізу структурно-семантичних особливостей термінів слід враховувати, що

їхнє формування відбувається шляхом деривації, термінологізації загальноновживаної лексики та асиміляції запозичень. Словотвірними засобами тут слугують переважно латинсько-грецькі морфеми, основи слів та словосполучення. Залежно від участі мовних засобів у термінотворенні терміни аграрної галузі поділяються на три типи: прості терміни або терміни-слова; складні терміни; терміни-словосполучення або багатокомпонентні кластери [13, с. 29], фахові терміни [11, с. 138-139]. Аграрна терміносистема послуговується такими способами словотворення як лексико-семантичний, лексико-синтаксичний, морфологічний, словоскладання, аббревіація, морфолого-синтаксичний та низкою інших.

Переклад текстів аграрного спрямування потребує аналізу складних випадків щодо функціонування таких термінів і варіантів їхнього перекладу рідною мовою. Чимало загальноновживаних лексичних одиниць набувають значень, притаманних аграрній сфері, стаючи термінами з більш вузьким значенням [8]: *friendly* – біол. *сприятливий, екологічно прийнятний (дружній, товариський, лояльний)*; *rip* – біол. *вигін (для худоби), довжина (борозни)*; *гон* (оранки), *вигул* (для птахів); *русло*; *струмись води*; *косяк* (риб), *пасовище, ферма* має більш загальні значення *біг, поїздка, рейс, маршрут*; *bed* – біол. *клумба, грядка (ліжко, морське дно)*; *failure* – біол. *неврожай (несправність, відмова, невдача, недолік)*.

Аграрні терміни, що в більшості своїй запозичені з розмовного лексикону, зберігають за собою в спеціалізованих текстах всю накопичену багатозначність, уточнення якої відбувається лише завдяки мікро- чи макроконтексту:

Значення терміну **rotation** будуть суттєво різнитися в залежності від слів, що передують йому, або йдуть за ним, утворюючи кластерні словосполучення: **two-breed rotation** – змінне схрещування двох порід, **crop rotation** – плодозмінне землеробство, **rotation delivery** – подача води за графіком. Серед можливих значень цього терміна, а саме *періодичне повторення, кругообіг, сівозмінна, ротаційне схрещування, чергування культур, змінне схрещування* тощо перекладачу важко обрати найбільш вдалий. Він зазвичай обирає та застосовує в тексті перекладу якийсь один термінологічний еквівалент, який знімає подвійне тлумачення та в конкретному тексті уніфікує термінологію в цілому.

Термін **mulesing** – *м'юлесінг*, що перекладається способом змішаного транскодування з елементами транскрибування та транслітерації може слугувати випадком встановлення хибної етимології, коли перекладач знає, що **mule** – це *мул*, **mules** – *мули*, а **mulesing**

– щось подібне до *виведення, вирощування, утримання мулів*. Тлумачний словник дасть абсолютно інше пояснення цьому терміну, а саме *видалення складок шкіри на сідницях вівці, щоб уникнути зараження мушиними яйцями*. Вирішує такі проблеми з хибним тлумаченням контекст, в якому йдеться про *вівчарство*: «*Sheep have many natural enemies, such as coyotes, foxes, dingoes, and dogs. Newborn lambs in pasture are particularly vulnerable, also falling prey to crows, eagles and ravens. In addition, they are susceptible in some areas to fly strike which in itself has led to invention of practices such as mulesing*» [10, с. 144]; **paddock** відповідно матиме значення вигул (біля конюшень), пасовищний загін, левада, а в комбінації з правосторонніми лексичними одиницями отримує значення *польовичка тонкомілчаста, тобто назву трави (paddock love grass)*; *soil* – *грунт* в терміносистемах має безліч значень з повним або частковим збереженням глибинної семи земля, або значень, в яких ця сема повністю відсутня: *бруд, пляма, нечистоти, гній, компост, материк, територія (дипл.), (побутові) стічні води, болото чи струмок, де ховається загнана тварина*; в більшості предметних сфер присутній біологічний термін **branch** – *гілка, branches* – *крона дерева*, який тлумачиться в різний спосіб з відносним збереженням семи *частина цілого: ланка, сектор, відгалуження, галузь, ділянка, відділ, струмок, рукав (ріки), тростина, влада (амер., політ.), відросток, канал, банківська контора, протока, філіал, плече, фаза (ел.), крило, штрек (геол.), лінія спорідненості, нащадок, дитина (гумор.), сфера діяльності, бойова частина, рід військ*. Оскільки один і той самий термін може визначатися по-різному, він може бути включений у різні терміносистеми [5, с. 58].

Складнощі з вибором еквіваленту можуть виникнути з терміном **booster**, що означає *підсилювач*. В тексті про *вівчарство* «*The lambs receive their first antibodies via their mother's colostrum in the first few hours of life, and then via a vaccination booster every six weeks for next three months and then by booster every six months*» [10, с. 141] зазнає конкретизації, звужуючись до значень *ревакцинаційна доза, вторинна вакцинація, бустер (раціон, що згодовується тваринам і птахам у період максимальної продуктивності)*. Із синонімічних одиниць перекладач обирає та застосовує лише одну, уникаючи таким чином розмивання значення, нечіткості яку результату підміни термінів.

Професійні сленгізми зазвичай є короткими, виразними та до деякої міри стилістично забарвленими. Найвдаліші з них з часом закріплюються в терміносистемі й

отримують офіційне визнання в певній предметній області, закріплюючись в словниках, а деякі переходять в інші області та в загальноновживану мову [1]: термін *bug* – *біол. клоп, комаха, жук* в інформаційних технологіях і зрештою в розмовній мові означає в переносному розумінні *помилка, дефект, перешкода*. Такі аграрні терміни є джерелом поповнення розмовного варіанту англійської та української мов, стаючи подекуди складовими стилістично забарвлених ідіом та фразеологічних сполучень: *cute as a bug's ear* – *чарівне миле дитятко*, *be (as) snug as a bug in a rug* – *бути як у Христа за пазухою*, *be bitten by the bug* – *шаленіти, бути схибленим на чомусь*, *to bug smb.* – *дратувати, діставати когось*, *bug (off)* – *помилка*, *get bitten by the same bug* – *мати однакове пристрасне захоплення*. В англійській та українській розмовній мовах є чимала кількість фразеологічних одиниць, в яких використано назви тварин, рослин, комах, перекладені аналоги яких в більшості своїй містять ті самі назви: **Ведмідь** на вухо наступив – *have Van Gogh's ear for music* (зміна образності *ведмідь* – *Ван Гог*), **Лебедина** пісня – *swan song*, **бігати як курка з яйцем** – *as fussy as a hen with one chick* (яйце – *курча*), **біла ворона** – *black sheep* (ворона – *вівця*), коли **рак** на горі свисне – *when pigs can fly* (рак – *свині*), **узяти бука за роги** (в англійському аналозі присутня та сама лексична одиниця **bull**), **пригріти гадюку на грудях** (в англійському аналозі *snake, serpent, viper*), **гратися в кішки-мишки** (*cat-mouse*), **вбити двох зайців** – *kill two birds with one stone* (зайці – *птахи*). Вираз *куркам на сміх* має два англійських аналоги з іншими назвами тварин *it would make even a cat (horse) laugh*. Назви рослин у фразеологічних одиницях в більшості випадків присутні в їхніх іншомовних аналогах (міцний горішок – *hard nut*), **peas from the same pod** має аналоги-зооніми *like crow (bird), like egg* [13].

Слід звернути особливу увагу на переклад термінологічних кластерів, до складу яких входять два і більше лексичних компонентів, оскільки без знання тематики, можливості проконсультуватися зі спеціалістами в цій сфері, без довідкової літератури та аграрних словників не завжди переклад подібних сполучень буде правильним: *weed-prone* – *схильний до заростання бур'янами*, що *постійно заростає бур'янами* [10, с. 26]; *double-glazed windows* – [10, с. 65], *slash-and-burn techniques* – *технології вирубки та спалювання* [102]; *open-air run* – *вигул для птиці на відкритому повітрі* [10, с. 130].

Отже, поповнення словника аграрних термінів відбувається завдяки запозиченню

лексичних одиниць з розмовної мови шляхом переосмислення або звуження їхніх значень. Так само розмовна мова збагачується завдяки розширенню значень спеціальних термінологічних одиниць. Цей динамічний двохсторонній процес свідчить про розвиток мови, ускладнює перекладацьку діяльність через необхідність відбору адекватного варіанту перекладу полісемантичних лексичних одиниць. Кластерний

Список використаних джерел

1. Борисова Л. И. Пособие по научно-техническому переводу: методологический обзор. Москва : МПУ, 2000. 72 с.
2. Гусева Е. И. Динамика термина: Заимствование. Обновление метаязыка. Развитие лингвистической теории. Мариуполь : Ультрамарин, 2012. 332 с.
3. Дяков А. Основи терміноутворення: семантичний та соціолінгвістичний аспекти. Київ : Academia, 2014. 220 с.
4. Іщенко В. Л. Англійський багатоконпонентний економічний термін (парадигматичний та синтагматичний аспекти): дис. ... канд. філол. наук, Полтава, 2012. 181 с.
5. Корунець І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Вінниця : Нова книга, 2001. 459 с.
6. Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми української термінології*. 2009. № 620. С. 100-103.
7. Мацак Ж. Г. Переклад термінів фінансової галузі українською мовою. *Вісник КДПУ ім. М. Остроградського. Частина 1*. 2008. № 1(48). С. 167-171.
8. Олійник А. Д., Ритікова Л. Л. Англо-російсько-український глосарій термінів аграрної екології та екобіотехнології. Київ : Видавничий центр НАУ, 2008. 123 с.
9. Павлова О. І. Англійські бінарні терміни-фраземи і проблеми їх перекладу. *Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка*. 2014. № 17. С. 203-205.
10. Сидорук Г. І. Technical Skills of Translating Agrarian Texts: навчальний посібник (англійською мовою). К.: НУБіП України, 2015. 230 с.
11. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. Общая терминология. Москва : 1989. С. 138-139.
12. Тішечкіна К. В. Сільськогосподарська термінологія: етимологія та особливості перекладу. *Міжнародний науковий журнал "Science and Education: a New Dimension"*. Будапешт : 2016. С. 68-72.
13. Тагільцева Я. М. Специфіка складних слів аграрної термінології (на матеріалі сучасної англійської мови). *Наукові записки Національного університету «Острозька*

характер багатьох терміноутворень потребує коректного розбиття на безпосередні складники та серйозної ознайомчої роботи з довідковими матеріалами, глибшого занурення в предметну область. Аграрна термінологія потребує ретельного лексичного та граматичного аналізу для визначення оптимальних способів її перекладу.

академія». Філологія. 2013. № 36. С. 75-76.

References

1. Borisova, L. I. (2000). Posobiye po nauchno-tehnicheskomu perevodu (metodologicheskii obzor) [Scientific and technical translation manual (methodological overview)], 72.
2. Guseva, Y. I. (2012). Dinamika termina: Zaimstvovaniye. Obnovleniye metayazyka. Razvitiye lingvisticheskoy teorii [Dynamics of the term: Borrowing. Updating the metalanguage. Development of linguistic theory], 332.
3. Dyakov, A. (2014). Osnovy terminotvorennya: semantychnyy ta sotsiolinhvistychnyy aspekty [Fundamentals of term formation: semantic and sociolinguistic aspects], 220.
4. Ishchenko, V. L. (2012). Anhliyskiy bahatokomponentnyi ekonomichnyi termin (paradyhmatychnyi ta syntahmatychnyi aspekty): [English multicomponent economic terms (paradigmatic and syntagmatic aspects): diss. ...cand. philol. sciences], 181.
5. Korunets, I. V. (2001). Porivnyalna typolohiya anhliyskoi ta ukrayinskoi mov [Comparative typology of English and Ukrainian languages], 459.
6. Martynyak, O. (2009). Yavyshche synonimiyyi u terminolohichniy leksytsi [The phenomenon of synonymy in terminological vocabulary. Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic", Ser. "Problems of Ukrainian terminology", No. 620], 100-103.
7. Matsak, Zh. H. (2008). Pereklad terminiv finansovoi haluzi ukrayinskoyu movoyu [Translation of financial industry terms into Ukrainian. Bulletin of the Kyiv State Pedagogical University, Part 1, Vol. 1(48)], 167-171.
8. Oliynyk, A. D., Rytikova, L. L. (2008). Anhlo-rosiysko-ukrayinskyi hlosariy terminiv ahraryoi ekolohii ta ekobiotekhnolohii [Anglo-Russian-Ukrainian glossary of terms of agrarian ecology and eco-biotechnology], 123.
9. Pavlova, O. I. (2014). Anhliyski binarni terminy-frazemy i problemy yikh perekladu [English binary terms-phrases and problems of their translation. Bulletin of Zhytomyr Franko State Un-ty, No. 17], 138-139.
10. Sydoruk, H. I. (2015). Technical Skills of Translating Agrarian Texts: guidance manual (in English). Kyiv: NULES of Ukraine, 230.

11. Superanskaya, A. V., Podolskaya, N. V., Vasilieva, N. V. (1989). *Obshchaya terminologiya* [General terminology]. Moscow. 138-139.

12. Tishechkina, K. V. (2016). *Silskohospodarska terminolohiya: etymolohiya ta osoblyvosti perekladu* [Agricultural terminology: etymology and specifics of translation. Science and Education: a New Dimension: Intern. Scientific Journal, 68-72.

13. Tahiltseva, Y. M. (2013). *Spetsyfika skladnykh sliv ahrarnoyi terminolohii (na materialy suchasnoi anhliyskoi movy)* [Specifics of complex words of agrarian terminology (on the material of modern English). Scientific notes of Nat. University "Ostroh Academy", Ser.: Philological, No. 36], 75-76.

ANALYSIS OF STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF AGRICULTURAL TERMS IN THE TRANSLATION ASPECT

H. I. Sydoruk

Abstract. *The article summarizes the theoretical experience of studying the structural and semantic characteristics of scientific and technical terms and agricultural terms in particular. It has substantiated the fact that the agrarian sphere is experiencing a rapid emergence of terms-innovations that are quickly passing all stages of structural-semantic assimilation. A significant percentage of terms are formed as a result of rethinking their previous meanings, which leads to the emergence of so-called semantic terms. Analysis of structural and semantic features of agricultural terms showed that their formation occurs through derivation, terminologization of common vocabulary and assimilation of borrowings. The paper also analyzes examples of the functioning of English-language multicomponent clusters and the peculiarities of their translation.*

The purpose of research is to clarify the structural and semantic features of agricultural terminology, to identify and describe the processes of formation of one- and multi-component agricultural terms, to determine the main word-forming types of agricultural terminology.

Results of research. *Agrarian terminology, which is a set of words and stable phrases corresponding to the concepts functioning in this area (objects, phenomena and actions), is a mobile and flexible part of common vocabulary, and therefore requires systematization. The main carriers of these concepts are nouns, a certain number of verbs and adjectives which most serve as definitions in multicomponent clusters and are not independent. Word-forming means are mainly Latin-Greek morphemes, word stems and phrases. Depending on the participation of language in term formation, the terms of the agricultural sector are divided into three types: simple terms or word-terms; complex terms; terms-phrases or multicomponent clusters. Agrarian terminology uses such ways of word formation as lexical-semantic, lexical-syntactic, morphological, abbreviation, and morphological-syntactic. Many commonly used lexical items acquire meanings inherent in the agricultural sector, becoming terms with a narrower meaning. Modern scientific literature on agricultural topics contains terms that have two or more meanings in this area, the clarification of which is only disclosed by the context. In translation, such ambiguity causes blurring of meaning, vagueness, substitution of terms and ultimately distortion of the content as a whole. It is important to consider the lexical and grammatical environment of the term. Due to the context, the following translation issues can be addressed: a) the word is used in its common or special narrow meaning; b) the choice of one of several meanings of a polysemous term in a particular context.*

From agrarian vocabulary, terminological units move into colloquial language, sometimes becoming jargons or terminoids that function in limited areas of engineering and technology, forming a layer of stylized new scientific and technical terms. Professional slang is usually short, expressive and to some extent stylistically colored. The most successful of them are fixed in the terminology system over time and receive official recognition in a certain subject area, being fixed in dictionaries, and some pass to other areas and into the common language. Specifics of functioning the terminological combinations require appropriate methods of their translation, among which there are a few main ones: literal translation of lexical units is carried out with the help of calque; replacement of parts of speech; explanatory translation of terms; translation with word order changes, primarily in attributive group.

Conclusions. *Agro-biological terminology tends to be poly-variant in translation, polysemy and homonymy. In order to overcome the difficulties in translating professional texts, it is necessary to work more actively with special vocabulary, thoroughly study the issues of ambiguity, synonyms and antonyms, word formation and methods of translation. The above considerations open opportunities for the practical application of these methods of translation of agro-biological terminology, and for further creative search for the correct perception of professionally oriented texts.*

Key words: *agrarian terminology, structural-semantic model, terminological clusters, derivation, terminologization, assimilation.*